

## QARAQALPAQ BAQSILARINIŇ ÖZGESHE ATQARIW SHEBERLIGI

A.A.Nawrizbaeva

Ózbekstan Mámleketlik Kórkem-óner hám Mádeniyat  
Institutı Nókis filialı Folklor etnografiya  
kafedrası assistent oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10056785>

**Annotaciya.** *Bul maqalada qaraqalpaq muzıka mádeniyatımızdıń rawajlanıwına úles qosqan ilimpazlar, baqsı, sázendelerimiz tárepinen dóretilgen namalar, dastanlardagı qosıqlardıń xalıq namaları, xalıq qosıqları bolıp atalıp ketkenligi haqqında sóz etiledi.*

**Gilt sózler:** *baqsı, dástan, ustaz, qobız, sázende, folklor.*

### THE PERFORMANCE SKILLS OF KARAKALPAK BAKSHIS

**Abstract.** *This article states that the songs created by scientists, bakhshis, and musicians who contributed to the development of Karakalpak musical culture became folk music, folk songs.*

**Key words:** *Bakhshi, epic, teacher, kobiz, musician, folklore.*

### ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЕ МАСТЕРСТВО КАРАКАЛПАКСКИХ БАКШИСОВ

**Аннотация.** *В данной статье говорится, что песни, созданные учеными, бахши, музыкантами, внесшими вклад в развитие каракалпакской музыкальной культуры, стали народной музыкой, народными песнями.*

**Ключевые слова:** *Бахши, эпос, учитель, кобиз, музыкант, фольклор.*

Qaraqalpaq xalqınıń kórkem-óneri, bay ádebiy miyrası, milliy nama qosıq sazları, jırawshılıq, baqsıshılıq, qıssaxanlıq óneri, ustazdan shákirtke ótiw joli menen miyras bolıp búgingi kúnimizge shekem kelip jetken.

Muzıka mádeniyatımızdıń rawajlanıwı barısında, ózleriniń uzaq jıllar izleniwleri nátiyjesinde jazıp qaldırǵan maqalaları menen ilimiy miynetlerinen, kitaplarınan ádebiyatshı, ilimpaz, alımlarımız Qallı Ayımbetovtıń, Qabil Maxsetovtıń, Nawrız Japaqovtıń, Tajıgúl Adambaevanıń, Sarıgúl Baxadırovanıń, Ásen Alımovtıń hám de taǵı basqa da kóplegen ilimpazlarımızdıń baspa sóz betlerinde jarıq kórgen miynetlerinen hár tárepleme tastıyqlanıp hám dálillengenliklerin oqıp biliwimizge boladı

Qaraqalpaq xalqınıń kórkem awızeki dóretpelerin, mádeniy miyrasın, dástan qosıqları menen terme tolǵawların zamannan-zamanǵa, atadan balaǵa miyras etip qaldırıp, ózi jasaǵan zaman tilegine say etip biyimlestirip, qayta islep, aytıp jırlap beriwshi, bul ónerge óziniń bar kúsh jigerin jumsap, sanalı ómirin sarp etiwshi xalqımızdıń jırshıları bolǵan jırawlar menen baqsılar, sazende-góyendeler menen bir qatarda xalıq ishinen shıqqan talant iyeleri bolıp tabıladı.

Jaslardı Watandı súyiwshilikke, Ana Watan, tuwǵan jerge sadıqlıqqa, adamgershiliktiń eń jaqsı pazıyletlerine, ruwxıy, mádeniy, estetikalıq tárbiyalawda xalqımızdıń muzikalıq ğaziyneleri bolǵan batırılıq jırları, terme tolǵawları, dástanları, xalıq qosıqlarınıń úgit-násiyatlawdagı tásirsheńliginiń ornı oǵada ullı hám ayırıqsha ekenligin atap ótkenimiz orınlı boladı.

Qaraqalpaq xalqı da óziniń kóp ásirlik tariyxına iye bolıp, turmısın sáwlelendiriwshi hár túrli janrda óziniń bay ádebiy hám mádeniy miyrasın dóretken, awızeki xalıq dóretpelerin kóplep dóretken sonday-aq ájayıp namalar menen qosıq sazlardı dóretken xalıqlardan bolıp tabıladı.

Hürmetli birinshi prezidentimiz keleshegimiz bolğan jaslarǵı milliy mádeniyatqa, ózin-ózi tereń biliwge, milliy ideaǵa, tariyxımızdı, ádebiyattı, kórkem ónerimizdi, milliy mádeniyatımız benen birge mádeniy miyraslarımızdı hár tárepleme úyrenip barıwǵa shaqıradı.

Házirgi waqıtta muzıka mádeniyatınıń rawajlanıwına onıń ósip-órkenlewine úlken dıqqat awdarılıp, úlken kewil bólinmekte. Xalqımızdıń ótmishtegi hám házirgi muzıka mádeniyatı, qosıq-namaları, dástan qosıqları, muzıka oqıw orınlarında, muzıka mekteplerinde, qanıygelestirilgen mádeniyat mekteplerinde, Pedinstitut, Universitetlerdiń muzıka bólimleriniń oqıw baǵdarlamalarında keńnen orın berilip oqıtılıp kelinmekte.

Jıraw-baqısı, sázendelerimiz tárepinen dóretilgen namalardıń barlıǵıda biziń dáwirimizge tolıq jetip kelmegenligi anıq, tek ǵana xalqımızdıń kewlinen keńnen orın alǵan, kópshilikke unaǵan namalar ǵana atqarıwshılar tárepinen bizge jetip kelgeni belgili. Bizge jetip kelgen namalar keń mazmunlarǵa iye bolıp rawajlandırılıp, atqarıwshılardıń sheberligi menen bárhama jetilistirilip kelgen.

Atqarıwshılar sheber bolmaǵanda bul namalar xalıqtıń kewlinen shıqpaǵanda álle qashan umıt bolǵan bolar edi. Jıraw-baqısı sázendelerimizdiń qatarı qanshelli kóp bolıp, atqarıwshılıq sheberligi asqan sayın, qosıqlarımız, dástanlarımız, saz namalarımız, kórkeyip, mánisi molayıp, xalıqqa unaǵan halda olarda kóbeyip baratuǵını málim.

«Qara- jorǵa, Poshsha torǵay, Nama bası, Bozataw, Qızlar úyge kir, Arıwxan, Adıńnan, Gelgelay, Jeti asırım, Ğulpaq, Sıy perde, İlme sultan» hám taǵı da basqa kóplegen nama-sazlardıń hár birin alıp qaraǵanımızda olardıń bir-birine usamaǵan halda ráń-bárenligi menen tábiyat gózzallıqların, xalqımızdıń qayǵı hám quwanışların hár qaysı namada ózine tán ırǵaq naǵıslarına bólinip súwretlengenin kóriwge boladı. [2]

Xalıq qosıq hám namaların kámine keltirip atqarıw hár bir sázendeden, qosıqshıdan úlken talant, uqıplılıq, kóp jıllıq tájiriye, oqıp úyreniw shıdamlılıq hám juwapkershilik penen qatnas jasap miynet etiwdi talap etedi. Sebebi bul namalardı dóretken, shıǵarǵan baqısı-jırawlarımız bul namalardı shıǵarǵanda muzıkanıń kóp túrli usıllarınan keńnen paydalanıp, olardıń múmkinshiliklerin kórkeytip, bayıtıp barǵan. Jırawlar qobızǵa, al baqsılar bolsa duwtarǵa mas keletuǵın naǵıslardan, qashırım-ırǵaqlardan, forshlag, mordent, triollardan, shertiw usıllarınan keńnen paydalana bilgen.

Bul shertiw usılların, dáslerdi ózlestirip, olardı tereńnen úyrenip, atqarıw sheberligin jetilistirip barıw hár bir atqarıwshınıń jıraw bolama, baqısı bolama, yamasa sazendeme barlıǵınında atqarıwshılıq sheberligin bayıtıp baradı.

Qaraqalpaq baqsılarınıń derlik kópshiligi shayırsılıǵı basım, sózge sheber, dóretiwshilik uqıpqa da iye bolǵan ónerpazlar bolıp tabıladı. [3] Baqsılar dástannıń tiline, múmkinshiligine qaray kóplegen qaraqalpaq sózlerin kirgiziw menen hátte geypara qosıqlardıń túp nusqasın ózgertiw menen bir qansha qosıq qatarlarında ózlerinshe kirgizgen jerleride az emes hám namalarında ózleri tańlay bilip kóplegen qosıq qatarlarına taza namalar dóretip jańalıqlar engizgen. Ol namalardıń birazı xalıq namaları, xalıq qosıqları bolıp atalıp ketken.

Buǵan mısıl retinde «Yusup-Axmed» dástanındaǵı «Yigitniń», «Megzer», «Men seni súydim qarakóz», «Barmeken» qosıqları, «Ǵarip-ashıq» dástanınan «Janım mollam bir zaman shul yarımın azatqıl» «Muxalles» namasına, «Ushırdım suńqar qusımdı», «Dembermes» namasına, «Nigarım» qosıǵı «Nigarım» namasına, «ǵarıybimnen ayra saldıq» qosıǵı, «Sayqalı nalış»

namasına «Dárdiñnen» qosıǵı «Dárdiñnen» namasına, «Yarnıń gúli keldi ózi kelmedi» Qosıǵı «Saltıq» namasına, «Kelsin Ğaribim» qosıǵı «ǵulpaq namasına», «Náyleyin» qosıǵı «Náyleyin» namasına, «Yarım kelgeniñdi bila-bilmedim» qosıǵı «Arıwxan» namasına, «Sabır áyle Sánemjan» qosıǵı «Kepter muxallesi» namasına, «Sen yar ketkeli» qosıǵı «Sen yar gedali» namasına hám taǵı da basqa qosıqlar baqsı namalarına salıp ayılǵan hám kóp ǵana namalar sol qosıqtıń atı menen atalıp xalıq namasına aynalıp ketken. [4]

«Qırmandalı» dástanındaǵı Góruǵlınıń awzınan ayılatuǵın «Bizge nazlı yardan xabar kelipti», «Nazlı yar suw ber isheli», «O qumar kózli yar kórindi», «Ópsem lábim qana-qana», «Qanat baylap ushıp keldim», «Bergen wádeń push boldıma», «Ne derseń», Aǵa Yunustiń «Alsań násiyhatım ketme Góruǵlı», Qırmandalıniń «Tush óziń suwdan isheber», «Ne derseń», Ashıq-Aydınnıń atınan ayılatuǵın «wáde etken kel yarım, ıqrara kózim tushti» qosıqları qaraqalpaq baqsılarınıń yoshın, úlken sheberlik penen tınlawshılardıń júreklerin terbetip, eń jaqsı degen xalıq namalarına salıp aytıp xalıq súygen qosıqlarǵa aynalıp ketken qosıqlardan sanaladı.

Sonday-aq Ğarıptıń «Meniń yarım baǵ seyline keledi» qosıǵı «Alaqayıs» namasına, «Ustımda keldim» qosıǵı «Musa sen yarı» namasına, «Aman jetker yarımdı» qosıǵı «Terme muxallesi» namasına, taǵıda Shasánemniń bir qansha qosıqları «Xoja baǵman», «Xoshadás», «Nalısh», «Kelte nalısh» hám t.b. namalarǵa ayıladı. Baqsı namaları óziniń originallıǵı menen, esitken qulaqqa jaǵımlılıǵı menen, ırǵaǵı, pásli-bálent hawıjlı, nala hám qashırımları menen, hár qıylı ráń-báreń naǵıshlarǵa iye bolıp tınlawshılardıń qulaq qurıshın qandırıp xalqımızdıń súyip tınlaytuǵın nama-qosıqlarına, xalıq qosıqlarına aynalǵan.

Bul baqsılar dóretken namalardı kópshilik xalıq ishinen shıqqan qosıqshılarda, jaqsı dawısqa iye qosıq aytıwshılarda yadlap alıp aytıp júrgen. Kópshilik xalıq bul namalardıń, qosıq hám sazlardıń atların bir-birinen ayırıp bul namalardı kimler dóretkeninde jaqsı bilgen. Kóplegen ataqlı baqsılar ózleriniń atqarıw sheberligi, dóretiwshilik uqıpları menen kompozitorlıq qatnas jasap namalar dóretip, olar ustazdan shákirtke ótip xalıq arasına taralıp otırǵan. Qaraqalpaq baqsılarınıń kópshiligi dóretiwshilik uqıppa iye bolıp, olar dóretken namalar hám sazlar ádebiyatshı, tariyxshı alımlarımızdıń miynetlerinde, maqalalarında, kitaplarında, anıqlanıp tastıyqlanǵan.

Mısalǵa: Axımbet baqsınıń «Qızlar úyge kir», «Beyish», «Arıwxan», «Ilǵal», «Yaǵlı báhár», «Ala qayıs» namaların dóretkenligi bizge málim bolsa, Muwsa baqsınıń «Muwsa», «Jaman shıǵanaq», «Jeti asırım», «Muwsa sen yarı», «İdiris» namaların, Jańabay palwannıń hám palwan hám xosh hawaz qosıqshı, sazende bolǵanlıǵın onıń «Aqsúnǵúl», «Adıñnan», «Qazı iyshan» namaların dóretkenligin baqsılardıń aytıwınan, ilimpaz-alımlarımızdıń maqalalarınan, miynetlerinen, kitaplarınan oqıp bilemiz.

Qaraqalpaq baqsılarınıń barlıǵıda sonıń ishinde Axımbet, Muwsa, Edenbay, Bayniyaz, Dosnazar, Shernazar, Berdaq baqsı, qız baqsı Húrliman, Qarajan baqsı, Qurbaniyaz, Japaq, Esjan, Amet, Genjebay baqsılardıń xalqımız arasında olardıń atları, olar qaldırǵan mádeniy miyrasımız bolǵan baqsı namaları menen duwtar sazları, kóp jıllar dawamında xalqımız arasında shaǵlap aytqan nama-qosıqları, atqarǵan dástanları, baqsılarımızdıń júrek tórinen dóregen nebir ájayıp nama-qosıqları xalqımızdıń yadında uzaq jıllar dawamında saqlanadı. Ataqlı baqsılarımız dóretken nama-qosıq-sazları, atqarǵan dástanları qaraqalpaq xalqınıń milliy muzıka baylıǵı, milliy muzıka miyrası bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytqanda dástandağı barlıq qosıqlar xalqımız tárepinen súyip tıńlanadı, kópshilik júdá jaqsı kórip aytadı da. Dástannıń xalıq arasına keńnen tarqalıwına hám xalqımızdıń súyikli dástanı bolıp qalıwına baqsılarımızdıń dóretiwshilik miynetlerin, atqarıw sheberliklerin ayırıqsha atap ótiw maqsetke muwapıq boladı. Baqsılarımızdıń jangá jaǵımlı, kewilge qonımlı, óz milliyligimizdi ańlatatuǵın, milliyliǵı basım naǵız qaraqalpaq namaları keleshek jas áwladtı tárbiyalawda, olarda xalıq namalarına degen qızıǵıwshılıqtı oyatıwda úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye bolıp tabıladı.

#### REFERENCES

1. A.Allamuratov, O.Dospanov, G.Tilewmuratov «Qaraqalpaqsha kórkem-óner atamalarınń sózligi» 1991
2. Q.Maxsetov «Qaraqalpaq jıraw-baqsıları» 1983
3. Q.Maxsetov «Dástanlar, jırawlar, baqsılar» 1992
4. Q.Ayimbetov «Xalıq danalıǵı» 1988
5. T.Adambaeva «Qaraqalpaq muzıkasınıń tariyxınan» 1985
6. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – T. 11. – №. 10. – C. 27-32.
7. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 4. – C. 42-47.
8. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 65-69.
9. Jiyenbaevich M. I. COMPETENCE-BASED APPROACH IN HIGHER MUSICAL AND PROFESSIONAL EDUCATION //PROMINENCE OF INFORMATION BASES& MEDIA ASSESSMENTS IN THE POST CONFLICT MARKETING ENVIORNMENT.
10. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИҚАТЛАРИ: Моянов Ыкласбай Жийенбаевич Ўзбекистон Давлат санъат вамаданият институти Нукус филиали,«халқ ижодиёти» кафедраси в. в. б доценти. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.
11. Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИҚАТЛАРИ //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 5.
12. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
13. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – C. 386-392.

14. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
15. Tajimuratova Shakhnoza Saginbaevna. (2022). MANAGEMENT AND STUDY OF CULTURE AND ART. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 758–762.
16. Sag'inbaevna, T. S. (2023). Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 18, 39-41.
17. Ануаровна О. Р. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ КУЙЛАРИ ВОСИТАСИДА БОЛАЛАР ИЖОДКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. – 2023.
18. Anuarovna U. E. IMPROVING THE MECHANISMS OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF INTER-ETHNIC HARMONY BASED ON NATIONAL MUSIC IN THE CONDITIONS OF ETHNO-CULTURAL RELATIONS //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 329-333.
19. БОЛАЛАР Қ. Х. К. В., РИВОЖЛАНТИРИШ И. MODERN SCIENCE AND RESEARCH //MODERN SCIENCE. – 2023. – Т. 2181. – С. 3906.
20. Ospanova R. DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY THROUGH BLACK FOLK SONGS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 70-73.